

УДК [347.65.68](477)

Резникова Марія Олександрівна –

*кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри цивільного, трудового та господарського права
Дніпровського національного університету ім. Олесь Гончара*

Mariia O. Reznikova –

*candidate of philosophical sciences, associate professor,
assistant professor of civil, labour and commercial law department,
Law Faculty,
Oles Honchar Dnipro National University
(72 Naharina pr., Dnipro, 49000, Ukraine)*

Лила Амалія Віталіївна –

*студентка 2-го курсу магістратури юридичного факультету
Дніпровського національного університету ім. Олесь Гончара*

Amaliia V. Lyla –

*2nd year Master's student,
Law Faculty,
Oles Honchar Dnipro National University
(72 Naharina pr., Dnipro, 49000, Ukraine)*

Нотаріальне провадження щодо вжиття заходів до охорони спадкового майна

Стаття присвячена дослідженню поняття та значення інституту охорони спадкового майна. Визначається та аналізується процесуальний порядок вчинення такої нотаріальної дії, як вжиття заходів щодо охорони спадкового майна. Аналізуються проблеми теоретичного та практичного характеру, що виникають при вчиненні цієї нотаріальної дії та пропонуються шляхи їх вирішення.

Ключові слова: *спадщина, охорона спадщини, вжиття заходів, нотаріус, опис спадкового майна, нотаріальна дія.*

Статья посвящена исследованию определения и значения института охраны наследственного имущества. Определяется и анализируется процессуальный порядок совершения такого нотариального действия, как принятие мер по охране наследственного имущества. Анализируются проблемы теоретического и практического характера, возникающие при совершении этого нотариального действия и предлагаются пути их решения.

Ключевые слова: *наследие, охрана наследия, принятие мер, нотариус, описание наследственного имущества, нотариальное действие.*

M.O. Reznikova, A.V. Lyla Notary Proceedings Regarding Measures Aimed at Protecting Inherited Property

The articles researches the definition and meaning of the institute related to protection of inherited property. Procedure of performing such notarial act as taking measures aimed at protection of inherited property has been identified and analyzed.

It has been established that a notary performs a preventive function to save property when they take measures for protection of inherited property and in such a way prevents heirs from conflicts and protects their rights from possible future violations. The article has been focused on the notion 'protection of inherited property' and provides definition to notarial acts related to measures for protection of inherited property which are understood as the system of mandatory, urgent organizational and legal activities which are conducted by a notary to ensure storage of inherited property in the interests of heirs, legatees and creditors of ancestors.

Attention has been drawn that performance of notarial acts and taking measures for protection of inherited property are mandatory for notary upon the request of interested persons. Reasons for commencement of proceedings related to measures for protection of inherited property upon the notary's initiative have been researched into.

The article characterizes the stages of analyzed notarial proceeding from the practical point of view. Attention has been drawn to shortcoming of the procedure of registering property as an integral part of protection of inherited property. Certain legislative gaps which contribute to application of this institute in practice have been pointed out. It has been identified that the lack of legislative procedure of registering information in computers needs to be regulated taking into account its importance in modern world. The article analyzes theoretical and practical problems during notarial acts and their solutions have been proposed.

Keywords: *heritage, heritage protection, taking measures, notary, description of the hereditary property, notarial action.*

Постановка проблеми. Спадкові правовідносини посідають важливе місце в системі цивільного права України, а обґрунтовується це тим, що їх виникнення пов'язане із специфічною подією – смертю особи спадкодавця, що зумовлює перехід цивільних прав та обов'язків до спадкоємців такої особи.

Вагоме місце у цивільному обігу поряд із реалізацією спадкових прав займає й механізм збереження спадкової маси для спадкоємців. В якості законодавчо закріпленого такого юридичного інструменту, що гарантує збереження спадщини, виступає спеціальний інститут спадкового права – інститут «охорони спадкового майна» (ст.1283 ЦК України)

Особливу роль у відносинах з питань охорони спадкового майна відіграє нотаріус, який виступає захисником прав фізичних та юридичних осіб, шляхом вчинення нотаріальних дій на основі рівності, законності та справедливості. Нотаріус при вжитті заходів щодо охорони спадкового майна здійснює превентивну функцію задля його збереження, запобігаючи конфліктам між спадкоємцями та захищаючи права цих осіб від можливих майбутніх порушень.

Тому актуальність теми дослідження зумовлена недосконалістю унормування цього питання, що породжує відсутність єдиної нотаріальної практики, а тому дослідження правового порядку вчинення нотаріальних дій щодо охорони спадкового майна має наукове та практичне значення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Невирішені раніше проблеми. Науковими пошуками в зазначеній тематиці займалися такі дослідники як Заїка Ю.О., Безсмертна Н., Ромовська З.В., Фурса С.Я.,

Желіховська Ю.В., Кухарев О.Є. та ряд інших дослідників. Незважаючи на численні праці науковців у цій сфері, нотаріальне провадження щодо вжиття заходів до охорони спадкового майна досі потребує уваги, як з боку науковців так і з боку законодавця, адже містить в собі ряд законодавчих прогалин.

Метою дослідження є комплексний аналіз поняття, значення та процесуального порядку вжиття заходів щодо охорони спадкового майна.

Виклад основго матеріалу. Основною метою вжиття заходів до охорони спадкового майна є забезпечення його збереження, а також запобігання можливому його псуванню, загибелі чи розкраданню.

Слушною вбачається думка З.В. Ромовської, яка зазначає, що потреба забезпечення охорони спадщини виникло насамперед непоодинокими фактами зникнення речей, особливо цінних, які були при людині в момент її смерті або знаходились в її помешканні [1,954].

Правовий зміст нотаріального провадження із вжиття заходів щодо охорони спадкового майна полягає в тому, що на перехідний період, коли фактично право власності на дане спадкове майно перебуває у невизначеному (невстановленому) стані, необхідні відповідні заходи, спрямовані на призначення конкретних осіб, які відповідатимуть за його зберігання [2, 772].

Охорона спадкового майна здійснюється в інтересах спадкоємців, відказоодержувачів та кредиторів спадкодавця з метою збереження його до прийняття спадкоємцями [3].

Під охороною спадкового майна слід розуміти комплекс заходів учасників спадкових

правовідносин, що вчиняються в порядку, встановленому чинним законодавством та направлені на забезпечення збереження спадщини, а також запобігання можливому псуванню, загибелі чи розкраданню. Ю. Желіховська дещо розширює визначення, зазначаючи, що під вжиттям заходів щодо охорони спадкового майна слід розуміти комплекс організаційно-правових заходів, спрямованих на його збереження, що здійснюються нотаріусом (органом місцевого самоврядування), зберігачем (охоронцем, банком, музеєм тощо), виконавцем заповіту і тривають переважно від моменту проведення опису спадкового майна до прийняття спадщини спадкоємцями.

Водночас поняття «охорона спадкового майна» можна розглядати й у вузькому розумінні. Зокрема, у вузькому розумінні цього слова охорона спадкового майна — це створення зберігачем таких умов збереження спадкового майна, які протягом установленого законодавством періоду повинні повністю виключити можливість порушення його цілісності, кількісного зменшення та зниження показників якості [4, 40].

Виходячи з цього, нотаріальні дії пов'язані із вжиттям заходів щодо охорони спадкового майна – це система обов'язкових, невідкладних дій організаційно-правового характеру, що вчиняються задля забезпечення збереження спадкового майна в інтересах спадкоємців, відказоодержувачів та кредиторів спадкодавця, проведення яких законодавцем покладено на нотаріуса.

Ми погоджуємось з позиціями вчених в тому, що охорона спадщини виступає своєрідним генеральним комплексним інститутом, який не може, на нашу думку, обмежуватись виключно нормами цивільного права, а тому епізодичне регулювання в ЦК України доповнюється положеннями інших нормативно правових актів, а саме Закона України “Про нотаріат” від 02.09.1993 року, Порядком вчинення нотаріальних дій нотаріусами України (далі – Порядок), затвердженого Наказом Міністерства Юстиції України 22.02.2012 року №296/5, Методичних рекомендацій щодо вчинення нотаріальних дій, пов'язаних із вжиттям заходів щодо охорони спадкового майна, видачею свідоцтв про право власності на частку в

спільному майні подружжя” (далі – Методичні рекомендації) від 29.09.2009 року, що конкретизують окремі питання саме нотаріального провадження щодо охорони спадкового майна [5,3,6].

Відповідно до чинного законодавства нотаріус вживає заходів щодо охорони спадкового майна за місцем відкриття спадщини за заявою заінтересованих осіб. Варто сказати, що для здійснення цієї нотаріальної дії окрім заяви, зацікавленими особами мають бути подані додаткові документи, які слугують підтвердженням факту смерті спадкодавця, час та місце відкриття спадщини.

Законодавець передбачив й можливість ініціювання охорони спадкового майна нотаріусами самостійно. Це положення розкриває сутність нотаріальної діяльності, адже одне з її основних завдань є гарантування дотримання й захисту майнових прав громадян. Застосування цієї норми права може мати місце, наприклад, у разі смерті самотньої особи, котра немає спадкоємців й відсутній заповіт у встановленому законі випадку. Враховуючи вищевикладене, можна говорити про те, що в такому випадку нотаріус виступає в інтересах держави, адже мова може йти про відумерлу спадщину.

Існує позиція, що так як на нотаріусів прямо законом не покладено обов'язок вживати дії щодо охорони спадкового майна, то у зв'язку з цим можна дійти висновку про те, що вчинення цієї нотаріальної дії є правом, а не обов'язком нотаріуса [7, 139]. Але ця думка має право на існування лише в одному випадку – в разі власної ініціати нотаріуса вжити заходів щодо охорони спадкового майна. Однак, якщо підставою для аналізованої дії є заява зацікавленої особи, то в законодавстві відсутній порядок відмови нотаріусом у вчиненні цієї дії, а тому можна стверджувати, що положення ЗУ “Про нотаріат” і Порядку щодо вжиття заходів забезпечення збереження спадкового майна є імперативними в цьому випадку, а тому якщо відсутні підстави ст.49 ЗУ “Про нотаріат” - це є обов'язком нотаріусом вчинити таку нотаріальну дію.

Відповідно до положень частини I Методичних рекомендацій вжиття заходів щодо охорони спадкового майна здійснюється поетапно: 1) прийняття заяви про вжиття заходів щодо охорони спадкового майна; 2) здійснення

підготовчих дій; 3) опис спадкового майна; 4) охорона та зберігання описаного майна.

Перед безпосереднім вжиттям заходів щодо охорони спадкового майна нотаріус вчиняє низку дій, які забезпечують повну охорону цього майна, а саме: визначає місце відкриття спадщини, наявність спадкового майна, його склад та місцезнаходження; перевіряє наявність спадкової справи за даними Спадкового реєстру; з'ясовує, чи були вжиті попередні заходи щодо збереження спадкового майна (якщо так то ким, коли і як); повідомляє про це тих спадкоємців, місце проживання або роботи яких йому відоме; про проведення опису майна спадкодавця нотаріус повідомляє житлово-експлуатаційні органи, а в разі необхідності - органи внутрішніх справ та інших заінтересованих осіб (кредитора); якщо є підстави вважати, що спадщина може бути визнана відумерлою, нотаріус повинен повідомити відповідний орган місцевого самоврядування; вживає заходів для залучення до участі в проведенні опису майна свідків [3]. З огляду на цей перелік дій можна сказати, що процес підготовки до вжиття заходів щодо охорони спадкового майна демонструє, спрямованість захисту нотаріусом при вчиненні цих дій, шляхом усунення будь-яких перешкод, на забезпечення здійснення спадкоємцями своїх спадкових прав та гарантування додержання їх інтересів.

Вжиття заходів щодо охорони спадкового майна здійснюється нотаріусом після отримання вищезгаданих документів, що підтверджують факт смерті спадкодавця, час і місце відкриття спадщини, але не пізніше наступного дня з дати надходження таких документів.

Невід'ємною частиною заходів щодо охорони спадкового майна є проведення його опису. Такий опис проводиться нотаріусом за місцезнаходженням майна за участю щонайменше двох свідків (незаінтересовані особи з повною цивільною відповідальністю) та виконавця заповіту, а також заінтересованих осіб, якщо вони виявили таке бажання. Слід зазначити, що здійснення цієї процедури можливе лише за наявності добровільної згоди спадкоємців або осіб, що проживали разом із спадкоємцем, адже трапляються випадки коли такі особи заперечують або якщо не надають майно для

опису, а нотаріус не має право вимагати таке майно для опису.

Однак, необхідно брати до уваги й той факт, що існують випадки об'єктивної неможливості вжиття заходів щодо охорони спадкового майна, зокрема й здійснення його опису, це наприклад у разі якщо майно відсутнє, або вивезене. Наразі це питання є вкрай актуальним у зв'язку із проведенням операції об'єднаних сил на території Донецької та Луганської областей, так як, на жаль, на законодавчому рівні не передбачено механізму вжиття заходів щодо охорони спадкового майна, що знаходиться на непідконтрольній Україні території, а це означає, що особи, в інтересах яких ця дія може вчинитися, позбавлені права на захист власних майнових прав.

У розглянутих випадках дії нотаріуса є наступними - він складає відповідний акт та повідомляє про це тих спадкоємців, які клопотали про вжиття таких заходів, а у випадку об'єктивної неможливості здійснення такого нотаріального провадження роз'яснює порядок звернення до суду з відповідним позовом.

Процедура складання акта опису є дуже кропітливою та потребує багато часу, адже нотаріусу необхідно детально описувати кожен річ окремо із зазначенням коліру, ваги, розміру, сорту, марки тощо. Однак опис не означає, що майно яке переходить спадкоємцям обмежується зазначеними в акті опису предметам, опис виступає в якості офіційного підтвердження належності таких предметів до складу спадщини.

Однією з проблем встановленого порядку проведення опису спадкового майна є й відсутність можливості проведення опису не всього майна, як встановлено законом, а лише тієї частини майна, яка цікавить спадкоємців, наприклад антикваріату, а також можливості проведення опису в окремо взятому приміщенні чи в інших будівлях, наприклад, в гаражі чи в майстерні.

При здійсненні нотаріусом опису спадкового майна виникають також труднощі у зв'язку з проблемою визначенням того, яке майно вважати предметами звичайної домашньої обстановки та вжитку, а яке вважати цінним. Зазвичай до предметів домашньої обстановки та вжитку відносять речі, користування якими задовольняє повсякденні побутові потреби людини — меблі, посуд, килими, холодильники,

телевізори, побутові електроприлади тощо. Водночас, до таких не можуть бути віднесені унікальні предмети, що мають професійне призначення або призначені для зайняття професійною діяльністю, речі особистого користування (взуття, одяг), а також предмети, призначені для дітей. У Методичних рекомендаціях з цього приводу зазначено, що на практиці до цінних відносять вироби з дорогоцінних металів, дорогоцінне каміння, предмети антикваріату, цінні колекції, цінні рукописи [6]. З огляду на це, вважаємо доцільним, закріпити в Порядку, як в обов'язковому документі для нотаріусів, критерії за якими можна кваліфікувати вищерозглянуте майно.

На нашу думку, розглянуті вище законодавчі упущення, що виявляються на етапі опису спадкового майна, що беспірно виступає в якості дієвого засобу захисту спадщини, суттєво гальмують активізування реального застосування цього інституту на практиці.

Після проходження етапу здійснення опису спадкового майна нотаріус повинен передати майно на зберігання. На цій стадії нотаріус має роз'яснити особам, які будуть здійснювати зберігання, що вони мають право на винагороду, а також попереджає цих осіб та охоронця про кримінальну відповідальність за невиконання або неналежне виконання особою, якій доручено зберігання чи охорона чужого майна, своїх обов'язків. Однак, на нашу думку, доцільно удосконалити цю стадію, шляхом закріплення відповідних норм, які б визначали умови такого зберігання зазначеними особами, а також містили чіткий перелік прав та обов'язків для цих осіб.

Необхідно звернути увагу на те, що зараз одним із найважливіших об'єктів сучасності виступає інформація, яка може стосуватись технологій, унікальних схем, рукописів, як готових так і часотково готових до оприлюднення тощо. В такому разі, вважаємо, що нотаріусом мають вживатися відповідні заходи до охорони комп'ютерної техніки, а якщо точніше до охорони інформації, що міститься на комп'ютері, які будуть полягати в ізоляції такого об'єкта від можливості стороннього несанкціонованого списання інформації або її пошкодження. Реалізувати це можливо шляхом здачі на зберігання комп'ютерної техніки без надання

права користування нею стороннім особам. Але особлива складність такої дії полягатиме саме у аналізі інформації, яка міститься в комп'ютері, адже поверховий аналіз інформації або виведення всієї інформації на паперові носії буде недостатнім.

Ми підтримуємо варіант вирішення проблеми, що запропонований Фурсою С.Я., яка зазначає, що для аналізу комп'ютерної інформації можуть бути потрібними: спеціаліст з комп'ютерної техніки, якщо комп'ютерна інформація має певні ступені захисту від несанкціонованого доступу, а також відповідні спеціалісти щодо аналізу наявної у комп'ютері інформації. Автором пропонується саме двом спеціалістам проводити експертизу інформації на її цінність, обґрунтовуючи це тим, що якщо спеціалісти знайомі з останніми досягненнями, розробкою яких займався спадкодавець, то, на жаль, досить великою буде спокуса скористатись відповідною інформацією для власних цілей, а тому задля охорони інтересів спадкодавця та спадкоємців, а також для перешкоди невідповідного використання експертом отриманої інформації й пропонується залучати до проведення такої експертизи саме двох фахівців-експертів [8,772].

Якщо під час вжиття заходів щодо охорони спадкового майна з'ясується, що у складі спадщини є майно, що потребує утримання, догляду, вчинення інших фактичних та юридичних дій для підтримання його в належному стані, нотаріус у разі відсутності спадкоємців або виконавця заповіту на підставі заяви заінтересованої особи укладає договір на управління спадщиною з цією особою [3]. Варто зазначити, що укладання договору на управління спадщиною не є нотаріальною дією, тому цей договір не реєструється в реєстрі для реєстрації нотаріальних дій, а заноситься до книги обліку договорів на управління спадщиною. Вищерозглянутий договір припиняє свою дію у разі надходження до нотаріуса за місцем відкриття спадщини заяви про прийняття спадщини, а у разі відсутності спадкоємців за законом і за заповітом, усунення їх від права на спадкування, неприйняття спадщини ніким із спадкоємців, а також відмови від її прийняття укладений договір на управління спадщиною діє

до ухвалення судом рішення про визнання спадщини відумерлою.

Охорона спадкового майна триває до закінчення строку, встановленого для прийняття спадщини спадкоємцями, а якщо її не прийнято - до закінчення шести місячного строку, а у випадку визнання спадщини відумерлою – до набрання законної сили рішенням суду.

Але перебіг строку може тривати і після закінчення шести місяців з дня відкриття спадщини, якщо до нотаріальної контори надійшла заява про згоду на прийняття спадщини від осіб, для яких право спадкоємства виникає в разі неприйняття спадщини іншими спадкоємцями, або у випадку спадкової трансмісії. Тоді відповідно до положень ч.2 ст. 1270, ст. 1276 ЦК України такі особи приймають спадщину протягом строку, що залишився для прийняття спадщини, а якщо цей строк є меншим від трьох місяців, то він продовжується до трьох місяців.

Досліджуване нами нотаріальне провадження завершується стадією припинення заходів щодо охорони спадкового майна, нотаріусом, який їх вживав. Про припинення заходів охорони спадкового майна нотаріус за

місцем відкриття спадщини попередньо повідомляє спадкоємців та виконавця заповіту. Повноваження останнього з припинення заходів щодо охорони тривають до повного здійснення волі спадкодавця, вираженої у заповіті.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене варто сказати, що нотаріальне провадження щодо вжиття захисту до охорони спадкового майна, на жаль, є недосконалим та складним, що на нашу думку, й породжує вкрай рідке застосування цього інституту захисту спадкового майна на практиці. Відповідно до п.5 Глави 9 Порядку, встановлені особливі вимоги зберігання окремих видів майна, зокрема, для зброї, грошових сум, державних нагород, цінних рукописів тощо. Аналізуючи положення вищевикреслених нормативно-правових актів, ми дійшли висновку, що на законодавчому рівні має бути й закріплене положення стосовно процедури як опису, зберігання та охорони в цілому інформації, що міститься на електронних носіях.

Список використаних джерел:

1. Коссака В. М. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України / В. М. Коссака – К. : Істина, 2004. – 976 с.
2. Фурса С. Я. Теорія нотаріального процесу : науково-практичний посібник / С. Я. Фурси. – К. : Алерта; Центр учбової літератури, 2012. – 920 с.
3. Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затверджений наказом Міністерства юстиції України від 22.02.2012 № 296/5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12>.
4. Желіховська Ю. В. Участь нотаріуса в охороні цивільних прав та інтересів щодо спадкового майна / Ю. В. Желіховська // Мала енциклопедія нотаріуса – 2012. – № 2 (62). – С. 39-48.
5. Про нотаріат : Закон України від 02.09.1993 р. № 3425-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12>.
6. Методичні рекомендації щодо вчинення нотаріальних дій, пов'язаних із вжиттям заходів щодо охорони спадкового майна, видачею свідоцтв про право на спадщину та свідоцтв про право власності на частку в спільному майні подружжя схвалені рішенням Науково-експертної ради при Міністерстві юстиції України 29.01.2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001323-09>.
7. Кухарев О. Е. Спадкове право України : навчальний посібник / О. Е. Кухарев. – К. : Правова єдність, 2013 – 327 с.
8. Спадкове право: Нотаріат. Адвокатура. Суд : наук.-практичний посібник / [С. Я. Фурса, Є. І. Фурса, О. М. Клименко та ін.]; за заг. ред. С. Я. Фурси. – К. : Видавець Фурса С.Я.: КНТ, 2008. – 1216 с.

References:

1. V. M. Kossaka, Naukovo-praktychnyi komentar Tsyvilnoho kodeksu Ukrainy / V. M. Kossaka – K. : Istyna, 2004. – 976 p.
2. S. Ya. Fursa, Teoriia notarialnoho protsesu : naukovo-praktychnyi posibnyk / S. Ya. Fursy. – K. : Alerta; Tsentr uchbovoi literatury, 2012. – 920 p.
3. Poriadok vchynennia notarialnykh diï notariusamy Ukraïny, zatverdzhenyï nakazom Ministerstva yustytzii Ukraïny vid 22.02.2012 No. 296/5 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12>.
4. Yu. V. Zhelikhovska, Uchast notariusia v okhoroni tsyvilnykh prav ta interesiv shchodo spadkovoho maina / Yu. V. Zhelikhovska // Mala entsyklopediia notariusia – 2012. – No. 2 (62). – Pp. 39-48.
5. Pro notariat : Zakon Ukrainy vid 02.09.1993 r. No. 3425-KhII [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12>.
6. Metodychni rekomendatsii shchodo vchynennia notarialnykh dii, poviazanykh iz vzhyttiam zakhodiv shchodo okhorony spadkovoho maina, vydacheiu svidotstv pro pravo na spadshchynu ta svidotstv pro pravo vlasnosti na chastku v spilnomu maini podruzhzhia skhvaleni rishenniam Naukovo-ekspertnoi rady pry Ministerstvi yustytzii Ukraïny 29.01.2009 r. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001323-09>.
7. O. E. Kukhariev, Spadkove pravo Ukrainy : navchalnyi posibnyk / O. E. Kukhariev. – K. : Pravova yednist, 2013 – 327 p.
8. Spadkove pravo: Notariat. Advokatura. Sud : nauk.-praktychnyi posibnyk / [S. Ya. Fursa, Ye. I. Fursa, O. M. Klymenko ta in.]; za zah. red. S. Ya. Fursy. – K. : Vydavets Fursa S.Ya.: KNT, 2008. – 1216 p.